

Просторово-мнестична модель девіантної поведінки: взаємозв'язок топології простору, вибірковості пам'яті і форм девіантної поведінки

Олена Данілова*

Кандидат психологічних наук, доцент
Національний університет «Одеська Морська Академія»
65000, вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6151-0774>

Дмитро Арабаджи

Кандидат богословських наук
Одеський Національний університет ім. І.І. Мечникова
65000, вул. Всеволода Змієнка, 2, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-6746-3765>

♦ **Анотація.** У сучасній психологічній науці проблема девіантної поведінки залишається актуальною у зв'язку з обмеженістю моделей, що пояснюють її стійкість лише через когнітивні помилки або соціальні чинники, і недостатньою увагою до ролі внутрішньої організації суб'єктивного простору та пам'яті. Метою дослідження була розробка та емпірична перевірка трихотомічної просторово-мнестичної моделі девіантної поведінки, в якій пам'ять розглядається як спосіб організації життєвого простору особистості. Методологія дослідження ґрунтувалася на інтеграції феноменологічного та когнітивного підходів із використанням експериментально-психологічних методів і кореляційного аналізу. У результаті дослідження запропоновано просторово-мнестичну модель, в якій вибірковість пам'яті виступає ключовим механізмом формування топологічних характеристик суб'єктивного простору, зокрема його структурованості, протяжності, безперервності, тривимірності та нескінченності. На відміну від традиційної когнітивної психології, яка зосереджується на функціональних аспектах пам'яті (кодуванні, зберіганні, вилученні та когнітивних схемах), запропонована модель трактує пам'ять як фундаментальний механізм організації життєвого простору людини. Показано, що стійкі патерни девіантної поведінки можуть бути інтерпретовані як наслідок специфічної конфігурації простору і пам'яті, а не як випадкові або ситуативні порушення регуляції. Емпірична валідація моделі проведена на вибірці з 50 випробовуваних віком 20-50 років із застосуванням тесту Stroop Color-Word Test. Аналіз показників автоматизованого читання, називання кольорів, умов інтерференції та індексу інтерференції виявив значущі кореляції між когнітивною ригідністю, порушеннями просторового сприйняття та проявами девіантної поведінки. Отримані результати підтвердили, що особливості просторової організації досвіду визначають типові поведінкові сценарії, зокрема педантичність, імпульсивність, емоційне перевантаження та звуження когнітивного поля. Практична цінність дослідження полягає у можливості використання просторово-мнестичної моделі для психологічної діагностики, профілактики та корекції стійких форм девіантної поведінки

♦ **Ключові слова:** спогади; структура феноменологічного досвіду; когнітивно-просторова організація; патерни поведінкової регуляції; психологічна ригідність

Приклад цитування:

Danilova, O., & Arabadzhi, D. (2026). Spatial-mnemonic model of deviant behaviour: Interrelation between space topology, selective memory, and forms of deviant behaviour. *The Bulletin of National Defence University of Ukraine*, 21(1), 16-26. doi: 10.33099/2617-6858-26-21-1-16-26.

Історія статті: Отримано: 02.09.2025; Доопрацьовано: 30.12.2025; Прийнято: 27.01.2026; Опубліковано: 17.02.2026

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

*Автор-кореспондент

♦ Вступ

Актуальність дослідження взаємозв'язку топології простору, вибіркості пам'яті та форм девіантної поведінки зумовлена можливістю створення ефективної моделі, що дозволяє аналізувати варіативність девіантних форм поведінки через призму сприйняття простору. Визначення вибіркості пам'яті в контексті просторових характеристик надає глибше розуміння цих процесів, що є необхідним для діагностики порушень сприйняття та прогнозування змін у поведінці особистості. Такий підхід відкриває можливості для терапевтичного впливу, зокрема корекції сприйняття простору з метою відновлення нормального функціонування психіки. Пам'ять є однією з найбільш складних психічних функцій, основними характеристиками якої є здатність психіки запам'ятовувати, зберігати та відтворювати інформацію. Однак ці особливості не можуть бути пояснені лише механістично, оскільки вони включають в себе набагато глибші і більш багатогранні процеси, які залежать від різних факторів і впливів. Людина здатна відтворювати з пам'яті досвід, якого насправді не мала; пам'ять дозволяє згадувати минулі події в оновленому вигляді, з урахуванням корекцій, внесених життєвим досвідом. До унікального ефекту слід віднести відсутність різниці для головного мозку між безпосереднім переживанням події і спогадом цієї ж події. Безумовно, пам'ять як психічний феномен пов'язана з просторовим досвідом людини. У статті A. Villegas & S.A. Siegelbaum (2025) з позицій нейропсихології розглядається зв'язок вибіркової соціальної пам'яті та агресивності поведінки: спогад про соціальний контекст впливає на рівень агресії – тобто вибіркова пам'ять сама по собі змінює поведінкову стратегію; аналіз просторової пам'яті в роботі відсутній, але підтверджена роль гіпокампу у включенні контекстуальності пам'яті в поведінкові рішення. У дисертаційному дослідженні T.S. Satmarean (2022) продемонстровано емпіричні дослідження щодо зв'язку пам'яті, уваги та агресивної поведінки. Автором запропоновано версію моделі «соціально-інформаційної переробки з акцентом на вибіркості пам'яті». D. Koevoet & A. Postma (2023) розглядали пам'ять з позицій системності та вибіркості. У дослідженні поставлено питання про те, чи може пам'ять заднім числом збільшувати пам'ять спочатку нерелевантної інформації і в якій мірі. Автори здійснили ревізію вже існуючої, позитивної відповіді на це питання. Уявлення про те, що ретроактивне поліпшення пам'яті може бути селективним для семантично значущого матеріалу, авторами статті ставиться під сумнів і вважається сумнівним. A. Musa *et al.* (2022) змогли експериментально продемонструвати, що схильність до хаотичного мислення вибірково порушує здатність створювати внутрішні карти через опору на зір. Замість єдиної просторової структури у людей виникають розірвані локуси, а це перешкоджає орієнтації та прийняттю рішень, тобто порушення вибіркості пам'яті призводить безпосередньо до розпаду простору. Публікація G. Northoff (2023) ввела поняття «ментальної

топографії». Автор дійшов до висновку, що симптоми по суті це не просто помилки, а порушення просторово-часової структурованості, тобто якщо мозок не здатний включити стимули в безперервний простір-час, то, як наслідок, виникає розрив з реальністю. Автор дає теоретичне обґрунтування топологічного підходу до психіки. J.-Y. Son *et al.* (2021) продемонстрували, що людина кодує соціальну інформацію не як якийсь список, а як просторову карту. У тому випадку, якщо людина виявляється нездатною побудувати таку карту, то передбачити поведінку інших людей із числа знайомих стає важко. Останнє призводить до девіантної поведінки. У наступній роботі J.-Y. Son *et al.* (2023) показали, що мозок абстрагує структуру відносин, тобто людина запам'ятовує не просто знайомого їй людину, а певну схему, патерн зв'язків, тобто пам'ять відбирає структуру зв'язків, а деталі і особливості усуває. Якщо такий механізм дає збій, то людина бачить лише набір хаотичних локусів, а не структуру суспільства. З позицій феноменології J. Neisser *et al.* (2023) розглядали, як людина переживає досвід минулого. В результаті автори запропонували «модель простору феноменальних станів пам'яті». У статті робиться акцент на тому, що досвід спогадів по суті є не тільки доступом до інформації, але й якісним переживанням, яке можна описувати структурно. Незважаючи на значний обсяг літератури з цієї теми, питання про те, як саме вибіркості пам'яті пов'язана з особливостями сприйняття просторових характеристик і далі з формами девіантної поведінки, залишається відкритим. У цьому контексті актуальним є використання трихотомічної просторово-мнестичної моделі девіантної поведінки, яка може стати основою для подальшого дослідження. Просторово-мнестична модель девіантної поведінки, з її діагностичною цінністю, прогностичним потенціалом та можливістю впровадження в психотерапевтичний процес, є особливо актуальною в період воєн та соціальних потрясінь, коли психологія шукає ефективні шляхи допомоги для адаптації військових та цивільних осіб у зонах бойових дій. Метою дослідження було розробити окрему трихотомічну, просторово-мнестичну модель девіантної поведінки, яка інтегрує різні наукові підходи та розробки в межах досліджуваного напрямку. Гіпотеза дослідження полягала в існуванні кореляції між вибіркостію пам'яті, топологічними характеристиками простору та формами девіантної поведінки людини. Для досягнення мети дослідження були сформульовані та вирішені наступні завдання. По-перше, теоретико-аналітично представити зв'язок простору, вибіркості пам'яті та форми девіантної поведінки. По-друге, провести експериментальне вивчення проблеми.

♦ Матеріали та методи

Дослідження проводилося у 2025 р. та мало поетапний характер, поєднуючи теоретичний, феноменологічний і емпіричний рівні аналізу. На початковому етапі пам'ять була визначена як ключова психічна функція,

і розглядалася як багаторівневий процес, основними властивостями якого є здатність до запам'ятовування, збереження та відтворення інформації. Здійснено феноменологічний аналіз вибіркості пам'яті в нормі на прикладі пам'ятки мистецтва IV ст. – саркофага Адельфії. Аналіз був спрямований на виявлення способів організації пам'яті та смислової селекції в умовах цілісного, символічно впорядкованого простору. На другому етапі застосовано топологічний підхід до аналізу простору, що передбачає відхід від феноменологічного розуміння його як поля та використання системи характеристик (безперервність, протяжність, структурованість, тривимірність, нескінченність) з метою поглибленої інтерпретації просторового буття людини у взаємозв'язку з формами девіантної поведінки. Було здійснено теоретичний огляд концепцій простору в гуманітарному та феноменологічному знанні з подальшою операціоналізацією п'яти ключових характеристик: безперервності, протяжності, структурованості, тривимірності та нескінченності. На третьому етапі дослідження феноменологічно обґрунтовано взаємозв'язок між топологією простору, вибіркостію пам'яті та проявами девіантної поведінки на матеріалі тексту V. Frankl (2023). Аналіз було спрямовано на реконструкцію просторово-мнестичних трансформацій особистісного досвіду в умовах екзистенційної кризи та руйнування звичного життєвого світу. Четвертий етап включав вибір психодіагностичної методики для емпіричного вивчення вибіркості пам'яті. Як основний інструмент було обрано Stroop Color-Word Test, оскільки він дозволяє кількісно зафіксувати особливості вибіркості уваги, когнітивного контролю та обробки конфліктної інформації. На цьому етапі було теоретично обґрунтовано переходи від показників тесту (W, C, CW та індексу інтерференції I) до характеристик топології внутрішнього простору і подальших форм девіантної поведінки.

П'ятий етап передбачав підготовку та проведення емпіричного дослідження, що проводилося в онлайн-форматі з використанням цифрової платформи для індивідуального тестування. Вибірку склали 50 осіб віком від 20 до 50 років, які проживають в одному місті. Єдиними критеріями включення до вибірки були відповідність віковому діапазону та проживання в межах одного міського соціального простору. Критерії виключення спеціально не вводилися, оскільки дослідження не мало на меті клінічну діагностику, а було спрямоване на виявлення загальних закономірностей зв'язку між вибіркостію пам'яті та просторовою організацією переживання. Вибір вікової групи 20-50 років обґрунтовано тим, що цей період характеризується відносною когнітивною стабільністю. З точки зору девіантної поведінки, це етап не первинного становлення, а практичної реалізації девіантних форм у соціальному та психологічному просторі. Проживання учасників в одному місті розглядалося як спосіб мінімізації впливу різномірних соціокультурних контекстів та як умова відносної однорідності

зовнішнього простору. Усі учасники виконували Stroop Color-Word Test дистанційно, у самостійно обраному, звичному для них середовищі. Перед початком тестування учасникам надавалися стандартизовані інструкції в письмовій формі, ідентичні за змістом і формулюванням. Інструкції містили пояснення мети завдання, порядку виконання та вимоги до відповідей. На шостому етапі було здійснено аналіз отриманих емпіричних даних. Для кожного учасника обчислювалися показники W, C, CW та індекс інтерференції I. Подальший аналіз мав якісно-інтерпретативний характер і був спрямований на співвіднесення когнітивних показників із характеристиками топології внутрішнього простору та можливими формами девіантної поведінки. Для обробки даних використовувалися методи описової статистики з застосуванням програмного забезпечення Excel. Дослідження проводилося згідно з етичними вимогами, установленими Гельсінською декларацією Всесвітньої медичної асоціації (WMA, 2024). Усі учасники перед початком тестування надали інформовану згоду в електронній формі, були поінформовані про добровільність участі, а також про можливість припинити участь у будь-який момент без негативних наслідків. Отримані дані використовувалися виключно в узагальненому вигляді з дотриманням принципу конфіденційності.

◆ Результати та обговорення

Система з п'яти характеристик простору (безперервність, протяжність, структурованість, тривимірність, нескінченність) має під собою науково-історичну основу. Н. Reichenbach (1958) у дослідженні з філософії простору і часу запропонував аналіз топології простору. Автор виділив, хоча і не системно, ряд характеристик простору, які до нього вже були відомі – безперервність, протяжність, структурованість, тривимірність і нескінченність. Характеристики безперервності і тривимірності були встановлені ще у IV ст. до н.е. Aristotle (1999). Протяжність, як характеристику простору, обґрунтовано R. Descartes (1996), а структурованість простору виведені в працях математика B. Riemann (1868). Н. Reichenbach не навів характеристик простору у своїй роботі у вигляді переліку, однак завдяки його підходу до аналізу цих характеристик, вони представлені в літературі у формі, яка стала традиційною для їх вивчення. К. Lewin (1939) розглядав поведінку як функцію «життєвого простору». Він уже залучав топологічні поняття: зв'язність областей, межі, шляхи, але у цьому випадку досвід використання топології простору, як показано, інший. Феноменологічний аналіз вибіркості пам'яті в нормі здійснено на прикладі саркофага Адельфії – пам'ятки ранньохристиянського мистецтва, що датується другою чвертю IV століття. Він був виявлений в Сіракузах на Сицилії в XIX ст., в катакомбах святого Іоанна. Мармуровий барельєф саркофага має складну просторову структуру, яка представлена на Рисунку 1.

Рисунок 1. Саркофаг Адельфії, IV ст.

Джерело: N.P. Kondakov (2011)

Структура простору організована відповідно до лінії часу, яка відображає події Старого та Нового Завітів, з центральним розміщенням барельєфа у вигляді мушлі, на якій зображені Адельфія та її чоловік, коміт Валерій. У верхньому лівому куті барельєфа розташований просторовий локус, що описує рай. У IV ст. для опису духовної події образотворчими засобами було прийнято спиратися не на абстрактну фантазію, а на цілком певний досвід зустрічі з описуваною реальністю. У випадку з саркофагом Адельфії виявлено маріоцентричну структуру раю, але це не означає, що рай одноцентричний: можливо, він багатоцентричний, оскільки в ньому не видно присутності постаті Христа. Багатоцентричність виступає парадоксальною характеристикою ментального сприйняття простору і є типовим явищем для епохи пізньої античності та Середньовіччя. Простір раю представлений так, що центр – джерело сили, що викликає рух суб'єктів і притягує до себе. Ця ж сила тяжіння забезпечує спокій суб'єктів після досягнення центру. Суб'єкт рухається не для того, щоб продовжувати шлях, а для того, щоб досягти стану завершеності. Таке розуміння простору тісно пов'язане з есхатологічним мисленням і досвідом духовного сходження. Отже, в даному прикладі спостерігається вибірковість пам'яті при описі раю – відтворюються найбільш важливі, найбільш значущі для духовного досвіду просторові елементи. Пам'ять не відтворює «все», а виділяє структурно значущі елементи. Це не дефект і не скорочення, а спосіб смислової орієнтації. Зображення раю не прагне до описової повноти, тому що духовний досвід не переживається як сума деталей, а як цілісність напружень, центрів, напрямків і спокою. Вибірковість пам'яті в цьому контексті носить просторовий характер. Запам'ятовується не послідовність подій, а значущі місця. Рай представлений через ті елементи, які визначають орієнтацію суб'єкта: де джерело тяжіння, звідки виходить сила, де можливе перебування. Все другорядне опускається, тому що воно не бере участі у формуванні внутрішньої карти світу. Таким чином, саркофаг Адельфії можна розглядати як матеріальне втілення просторово-мнестичної моделі: пам'ять організовує простір, простір направляє рух, рух завершується спокоєм. При цьому пам'ять не архівна, а активна; вона не зберігає минуле, а актуалізує досвід зустрічі з трансцендентною реальністю. У цьому

сенсі саркофаг Адельфії виступає не просто пам'ятником мистецтва, а своєрідною «іконою пам'яті», де вибірковість не спотворює реальність, а робить її доступною для переживання і впізнавання.

Зв'язок топології простору в п'яти характеристиках з вибірковістю пам'яті та девіантною поведінкою проаналізовано на прикладі тексту V. Frankl (2023). Вибірковість пам'яті в нормі дозволяє засвоювати простір як плавний, безперервний досвід і регулюється свідомою вольовою діяльністю. Вибірковість пам'яті робить акцент на відборі вже існуючих в досвіді подій. При порушенні вибіркової пам'яті сприйняття безперервності простору також порушиться; події минулого будуть запам'ятовуватися фрагментарно, епізодично, а простір, отже, буде сприйматися – як розірваний, як переривчастий, як такий, що складається з обмеженої кількості не втрачених локусів. У книзі австрійського психіатра і психолога V. Frankl (2023) описано психологічний стан, в якому опиняються люди, що зазнали ув'язнення в нацистському концентраційному таборі в період Другої світової війни. V. Frankl зазначав, що в книзі «Йдеться про звичайного, невідомого мешканця табору» про його психологічні реакції та переживання. Автор робить спробу подолати методологічні труднощі у зв'язку з суб'єктивним досвідом і тому дистанціюється від опису виключно особистого стану. Завдяки такому підходу до аналізу тексту стає можливим отримати опис взаємозв'язку між характеристиками пам'яті та особливостями сприйняття просторових характеристик. У першому розділі V. Frankl описав «шок прибуття», що визначає стан вибіркової пам'яті ув'язненого. Пам'ять виділяє саме стресові події, а всі інші відкидає. Стрес регулює роботу вибіркової пам'яті. Оскільки події прив'язані до простору, а пам'ять фіксує стресові події, то простір виявляється не безперервним простором досвіду, а розірваним, розчленованим на локуси стресом. Автор переходить від опису одного стресового локусу простору до іншого його локусу. При прибутті поїзда до табору першим стресовим фактором стало побачений напис «Аушвіц». V. Frankl зазначав, що цей момент викликає у кожного відчуття, ніби серце зупиняється, оскільки поняття «Аушвіц» нерозривно пов'язане з асоціаціями щодо газових камер, крематоріїв та масових вбивств. А далі пам'ять виділяє все, що викликає стрес – похмурі «обриси табору», «дротяні загородження, сторожові вишки, прожектори», «людські фігури в лахміттях», «владні свистки», «хрипкі крики». V. Frankl також описав шок від найпершої селекції, коли «гра пальця» випещеного офіцера одних відправила в газові камери, а іншим зберегли життя для табірних робіт. Перебуваючи в пошуках свого товариша, прибулий дізнається від одного з ув'язнених, що друг тепер «там», де димова труба крематорію викидає чорні клуби диму, після чого автор згадує свій стрес від неможливості в подальшому зберегти рукопис розпочатої ним наукової роботи. Стресовим фактором стало повне гоління тіла перед дезінфекцією та розставання з усіма особистими

речами, включаючи взуття. У цьому контексті пам'ять ув'язненого сприймає простір досвіду як розірваний та фрагментарний, з локусами, наповненими стресовими подіями, що визначає її вибірковість.

Розірваність сприйняття простору в поведінці людини призведе до «розірваної поведінки», тобто до її імпульсивності, до її малої контрольованості; людині складно поведінково витримувати подієву логіку. V. Frankl писав, що в умовах постійної загрози смерті серед ув'язнених виникала інтенсивна боротьба за виживання, що призводила до сильних емоційних напруг, які, у свою чергу, викликали фізичні конфлікти. Такий рефлекс агресії, як спосіб розрядки напруги, закріплювався в умовах табору через постійне спостереження за насильством. Це явище демонструє, як вибірковість пам'яті в таких екстремальних умовах відображає найбільш емоційно насичені моменти, що визначають сприйняття простору як фрагментованого та насиченого стресовими подіями. Оскільки протяжність простору передбачає його вимірюваність, то вибірковість пам'яті в контексті протяжності простору слід розуміти як відчуття широти, що пов'язує минуле, сьогодення і майбутнє. Якщо вибірковість пам'яті буде порушена, то пам'ять людини буде згорнута до ремінісценції невеликого відрізка життєвого досвіду, а протяжність простору буде обмежена до відносно невеликого життєвого локусу. За V. Frankl, переживання граничної ситуації супроводжується радикальним звуженням життєвого світу, коли вся психічна активність підпорядковується єдиній екзистенційній меті – виживанню, саме це запам'ятовується, а все інше пам'ять відкидає. У такій ситуації людина відчуває себе скоріше мертвою, ніж живою, вона перетворюється на абстрактну точку. Вибірковість у контексті протяжності простору призводила до того, що в пам'яті людини «відмирили всі духовні запити, всі високі інтереси», залишаючи місце лише практичній користі. У перспективі справа доходила до повного знецінення самого себе, і він опускався на рівень стадного існування: «Ми дійшли до стану стада овець». Девіантність поведінки людини виявляється, наприклад, в обмеженості перспективи. Зокрема, V. Frankl пов'язав відсутність перспективи з відмовою інтегрувати смисли в процес страждання. Перспектива виявляється не тільки і не стільки в тому, щоб «пережити табір», а в тому, щоб виробити перспективу ставлення до страждань. Відмовитися від пошуку смислів перспективи страждань означає позбавити саме життя осмисленості і поставити його в залежність від випадку. У такому випадку «життя, по суті, не варте нічого». Відсутність повноцінної тривалості досвіду призводить і до того, що людина буде жити думками в минулому: «Безмайбутність настільки глибоко увійшла в свідомість, що він сприймав все своє життя тільки під кутом зору минулого, як вже минуле, як життя померлого». Втеча в минуле по суті була втечею від важкої реальності, майбутнє втрачало сенс.

Зіставлення вибіркової пам'яті зі структурованістю простору засвідчило, що в нормі структурованість зумовлює формування ієрархії смислів і внутрішнього порядку, які забезпечують здатність людини орієнтуватися у світі. При порушенні вибіркової пам'яті структурованість простору руйнується, вона підкоряється хаосу або стає однотематичною. Якщо ціннісний світ людини до табору був багаторівневим і складним, то в таборі він примітивізувався. Пам'ять людини поступово викрадає все те, що не відноситься до відшкодування інстинкту самозбереження. За V. Frankl (2023), душа ув'язненого регресує до задоволення елементарних потреб. Структура стає однотематичною, примітивною. Примітивність стосується не тільки зовнішнього, а й внутрішнього життя. Будтя зводилося до рівня стадного існування, що проявлялося у прагненні людини розчинитися в безликій масі, водночас у межах цієї примітивної, однотематичної просторової структури зберігалася чітка орієнтація на категорії влади та насильства, адже саме необхідність виживання за їхніми правилами визначала організацію табірної простору. У межах девіантної поведінки феномен структурованості простору виявлявся, зокрема, у формі нав'язливих думок, що проявлялося в постійному зосередженні ув'язнених на одній темі, насамперед у нескінченних розмовах про їжу, які слугували домінуючим смисловим центром їхнього переживаного простору. Ув'язнених опанувала думка про необхідність ретельно голюватися, оскільки поголена людина виглядає молодшою, а останній факт, на думку адміністрації, дає додатковий шанс вижити. У цьому контексті йдеться не про клінічно зумовлену obsesivnu simptomatiku, а про побутову нав'язливість як форму стійкої когнітивної фіксації, зумовленої екстремальними умовами існування. До аналогічних проявів побутової нав'язливості належить і ритуалізоване дотримання чистоти приміщення перед перевітками, коли черговий педантично вишукує на підлозі барака найменші випадкові забруднення та усуває їх, а ковдри хворих, попри їхній стан, ретельно вирівнюються в одну лінію як елемент нав'язаного просторового порядку.

Якщо протяжність простору забезпечує широту, то тривимірність забезпечує глибину простору, його об'ємність. Порушення вибіркової пам'яті призводить до того, що можуть випадати окремі переживання, особливо ті, що мають відношення до сенсорної сфери. Це призводить до порушення сприйняття глибини простору. В результаті світ втрачає рельєф, сплющується, ніби стає плоским. V. Frankl (2023) підкреслив, що у в'язнів прогресувало «згасання нормальних почуттів». З плином часу ув'язнений поступово втрачає емоційну чутливість до травматичних подій: численні контакти зі стражданням, хворобою та смертю призводять до звикання, внаслідок чого такі сцени перестають викликати виразний афективний відгук, а домінуючим психічним станом стає апатія та відчужене сприйняття власного тіла. У ретроспективному відтворенні досвіду

пам'ять фіксується переважно на негативних епізодах, тоді як позитивні переживання виявляються поодинокими й маргінальними у загальній структурі життєвого досвіду. Переживання радості ґрунтовно забуто навіть тоді, коли є для цього істотний привід – звільнення. Душевний стан у перші години звільнення змінюється розслабленістю, «але помиляється той, хто думає, що серед нас запанувала радість». У перші години перебування на волю світ практично не справляє враження і сприймається як плоский; взаємодія між людьми зводиться до формальних запитань про емоційний стан, на які зазвичай отримується негативна відповідь, що свідчить про втрату здатності відчувати радість. Таким чином, втрата вибіркової пам'яті та емоційної чуйності призводить до втрати глибини простору – як зовнішнього, так і внутрішнього. Простір, подібно до світу почуттів, стає позбавленим об'єму, плоским, а сприйняття – ніби проєкцією без тілесності та внутрішньої перспективи. У поведінці це призводить, наприклад, до механістичності, одноманітності та стереотипності. Нормальне сприйняття нескінченності простору, тобто його незамкнутості, наявності горизонту, що вічно віддаляється – це можливість руху, можливість зміни. Такий простір дає відчуття свободи і перспективи. Порушення вибіркової пам'яті призводить до того, що людина не може виділити істотне, не утримує тимчасові та смислові зв'язки. Коли це відбувається, то втрачається здатність вибудовувати безперервність сприйняття і часу. В результаті світ втрачає глибину і перспективу, він стає замкнутим і кінцевим. V. Frankl (2023) навів кілька прикладів того, як ув'язнений впадає у відчай через втрату життєвої перспективи. Однією з таких ознак є те, що людина дозволяє собі закурити сигарету. Сигарети зазвичай накопичували, вони були еквівалентом грошей і їх можна було обміняти на їжу, що продовжувало життя табірному трудівника. Акт паління в табірних умовах інтерпретувався як поведінковий індикатор повної втрати надії та відмови від життєвої перспективи, що зазвичай корелювало з високою ймовірністю летального завершення. Тривалий стан безвихідності, постійна й інтенсивна загроза смерті спричиняли виникнення суїцидальних думок у більшості ув'язнених, навіть якщо вони мали короткочасний і ситуативний характер, тоді як реалізація суїцидальної поведінки набувала стандартизованих, культурно закріплених у табірному середовищі форм. Отже, в ході аналізу книги V. Frankl (2023), було знайдено такі приклади, які демонструють взаємозв'язок між порушеною вибірковою пам'яттю та характеристиками простору. Наявні дані не дозволяють конкретно встановити характер порушення вибіркової пам'яті в окремих випадках, проте передбачається її певне порушення; за відсутності точного визначення ступеня порушення неможливо достовірно оцінити вплив на сприйняття просторових характеристик. Водночас у разі можливості кількісного або якісного встановлення рівня порушення вибіркової пам'яті стає реальним

більш точно визначення того, як саме змінюється або зберігається сприйняття простору.

Перехід від показників Stroop Color-Word Test до топологічних характеристик простору і форм девіантної поведінки. Показник W (слова) – автоматизоване читання відображає рівень впорядкованості внутрішніх смислових зв'язків і має той самий принцип, що й просторова впорядкованість; при порушенні автоматизованого читання порушується внутрішня впорядкованість простору вербалістичної пам'яті. У зв'язку з цим, структура зовнішнього смислового простору також порушується. Якщо W буде вище норми (середнє значення в межах 4,5-6; норма до 6,5), то це призведе до втрати гнучкості в існуючій ієрархії, її надмірної жорсткості. Якщо ж W низьке, то жорсткість структури руйнується, структурованість простору спотворюється. У разі порушення смислової структури простору виникає фрагментарне мислення, втрачаються причинно-наслідкові зв'язки, що призводить до вербальної агресії, сугестивності, слідування зовнішнім установкам. Показник C (кольору) – визначає швидкість обробки сенсорного сприйняття без опори на зміст. Цей показник розрізняє межі, шари, відтінки і переходи. Той же принцип лежить в основі формування тривимірності простору. З цієї причини, якщо порушений даний показник, то буде порушено і сприйняття тривимірності простору. При C високому (середнє значення в межах 6,5-8,5; норма до 9) існує чіткість виділення різних сенсорних сигналів, а при низькому C здатність розрізняти сигнали втрачається, що призводить до неможливості сприймати глибину простору. Порушення тривимірності призводить до сплюснення сприйняття, зниження емоційної чуйності, що тягне за собою апатію, відчуження, деперсоналізацію, втрату інтересу до інших людей. Показник CW (інтерференція) – конфлікт між словом і кольором відображає здатність утримувати єдину перспективу за наявності протиріч. За цим же принципом вибудовується безперервність простору. Порушення показника CW (середнє значення в межах 7,5-9,5; норма до 10) призводить до порушення сприйняття безперервності простору. Простір сприймається розірваним, якщо CW високе. В даному випадку відбувається розриваність сприйняття, що спричиняє агресивні реакції, афективні спалахи, порушення емпатії, відчуженість. Показник інтерференції I – показує, наскільки сильним є розлад між автоматичною і контрольованою обробкою. Чим вище коефіцієнт (середнє значення в межах 1-2; норма до 2,5), тим більше уваги захоплює конфлікт і тим менше ресурсів залишається на утримання стабільності сприйняття. Протяжність простору сходиться в одну точку. Втрата протяжності простору призводить до імпульсивності, схильності до ризикованих дій. Гармонійне співвідношення всіх компонентів забезпечує відкритість сприйняття і гнучкість мислення; порушення призводять до замикання в обмеженому когнітивному полі. Порушення відчуття нескінченності простору призводить до замикання і відчуття тупика, до втрати

сміслового розширення. У поведінці це виражається в аутоагресивних тенденціях, у втечі в залежні форми поведінки, в нав'язливих повтореннях.

На прикладі тексту V. Frankl (2023) було проведено феноменологічний аналіз взаємозв'язку між вибірковістю пам'яті та топологічними характеристиками простору, а також з формами девіантної поведінки. Феноменологічна інтерпретація при можливості може бути доповнена інтерпретацією, заснованою на аналізі експериментальних даних, отриманих при проходженні випробовуваними Stroop Color-Word Test. Завдяки тесту отримано можливість приводити в експериментально-точну відповідність і аналізувати зв'язки між вибірковістю пам'яті, топологічними характеристиками простору і формами девіантної поведінки, що представлено в дослідженні на групі з 50 випробовуваних. На психометричному рівні розподіл показників W засвідчив, що у 34 осіб (68 %) час читання слів перебував у межах норми або нижче неї (4,0-6 с). У 11 осіб (22 %) показник W був нижчим за 4 с, що свідчить про надвисоку автоматизацію вербальних процесів. Лише у 5 осіб (10 %) зафіксовано уповільнене читання слів (понад 6 с). Показники називання кольорів (C) виявили значно більшу варіативність. У

18 учасників (36 %) вони перебували в межах норми (6,5-8,5 с). У 14 осіб (28 %) показник C був нижчим за норму, що вказує на швидку сенсорну обробку з мінімальним гальмуванням автоматичних реакцій. У 18 осіб (36 %) зафіксовано значне перевищення нормативних значень (понад 9 с, у поодиноких випадках до 17 с), що свідчить про підвищене когнітивне навантаження або надмірний контроль сенсорного каналу. Показники інтерференції CW у 31 учасника (62 %) були нижчими за нормативний діапазон (7,5-9,5 с). У 13 осіб (26 %) CW перебував у межах норми, і лише у 6 осіб (12 %) зафіксовано підвищену інтерференцію. Індекс інтерференції I у 29 учасників (58 %) мав негативні значення або був близьким до нуля (від -2 до 0,5), що свідчить про згладжений або відсутній ефект Струпа. У 14 осіб (28 %) I перебував у межах нормативного діапазону (1-2). Лише у 7 осіб (14 %) показник інтерференції перевищував 2, що вказує на виражений конфлікт між автоматизованими та контрольованими процесами. Таким чином, кількісний аналіз підтвердив, що для 86 % вибірки характерна низька або помірна інтерференція, висока вибірковість уваги та домінування стабільних когнітивних стратегій над гнучкими (Таблиця 1).

Таблиця 1. Розподіл показників Stroop Color-Word Test у групі досліджуваних (N = 50)

Показник	Категорія	Кількість учасників	% від вибірки
W (читання слів)	Норма 4-6 с	34	68
	Нижче 4 с	11	22
	Вище 6 с	5	10
C (називання кольорів)	Норма 6,5-8,5 с	18	36
	Нижче норми	14	28
	Вище норми	18	36
CW (інтерференція)	Норма 7,5-9,5 с	13	26
	Нижче норми	31	62
	Вище норми	6	12
I (індекс інтерференції)	Норма 1-2	14	28
	0 або негативне	29	58
	Вище 2	7	14

Джерело: складено авторами

З Таблиці 1 видно, що більшість учасників демонструють нормальний або нижчий за норму показник W, що свідчить про автоматизацію вербальних процесів і швидке опрацювання слів. Показники C мають більш широке розсіяння: 36 % учасників перебувають у межах норми, 28 % – нижче норми, а 36 % – вище, що демонструє варіативність сенсорного контролю та когнітивного навантаження. Більшість показників CW (62 %) нижчі за норму, а індекс I у 58 % учасників негативний або близький до нуля, що підтверджує згладжений ефект Струпа та високу вибірковість уваги. Лише невелика частка учасників демонструє підвищену інтерференцію ($CW > 9,5$ с або $I > 2,0$), що корелює із ситуативним когнітивним перевантаженням. Таким чином, дані продемонстрували закономірність: для більшості учасників характерна висока структурованість когнітивного простору та контрольованість

процесів обробки інформації, що є підставою для висновків щодо обмеженої протяжності та глибини сприйняття простору та схильності до певних типів девіантної поведінки (ригідність, педантичність, уникання невизначеності). Висновки щодо топології внутрішнього простору ґрунтуються на конкретних емпіричних показниках Stroop Color-Word Test. Низькі або негативні значення індексу інтерференції I, зафіксовані у 58 % учасників, свідчать про збережену безперервність сприйняття та відсутність розривів у когнітивному полі. Обмежена протяжність простору підтверджується поєднанням швидкого W і зниженого CW у 62 % вибірки, що вказує на концентрацію уваги на найближчих, безпосередньо контрольованих стимулах. Висока структурованість простору емпірично підтверджується низькою варіативністю показників W у більшості учасників та тенденцією до автоматизації

вербальних процесів. Зменшена тривимірність простору корелює з надмірно швидкими або, навпаки, уповільненими показниками С, зафіксованими у 64 % вибірки, що вказує на редукцію глибинної сенсорної інтеграції. Редукція переживання нескінченності простору пов'язана з домінуванням негативного або

нульового індексу інтерференції, що відображає замкнутість когнітивного простору та слабку відкритість до конфліктних стимулів. Загалом для більшості учасників простір переживається як безперервний і впорядкований, але обмежений у протяжності, глибини та відкритості до нових смислів (Таблиця 2).

Таблиця 2. Розподіл просторових характеристик внутрішнього простору у вибірці ($N = 50$)

Характеристика простору	Підстава (емпіричні показники)	Кількість учасників	% від вибірки
Безперервність	$I \leq 0$ або негативний індекс	29	58
Протяжність	Швидкий W та знижений CW	31	62
Структурованість	Низька варіативність W, автоматизація вербальних процесів	34	68
Тривимірність	Надмірно швидкі або уповільнені показники С	32	64
Нескінченність	Домінування нульового або негативного I	29	58

Джерело: складено авторами

Таблиця 2 засвідчила, що для більшості учасників спостерігається збережена безперервність сприйняття (58 %), що відповідає низькому або негативному індексу інтерференції I. Це означає, що когнітивне поле учасників інтегроване і без розривів, увага швидко перемикається між стимулами без втрат цілісності сприйняття. Протяжність простору обмежена у 62 % учасників, що пов'язано із швидким W та зниженим CW і свідчить про концентрацію уваги на найближчих або контрольованих стимулах, без розгортання сприйняття на ширший контекст. Структурованість простору висока у 68 % учасників, що підтверджується низькою варіативністю W та автоматизацією вербальних процесів; внутрішній простір організований і впорядкований. Тривимірність простору зменшена у 64 % учасників, що корелює з надмірно швидкими або уповільненими показниками С, тобто з редукцією глибинної сенсорної інтеграції та зосередженням на поверхневих аспектах простору. Переживання нескінченності простору редуковане у 58 % вибірки через домінування нульового або негативного I, що відображає замкнутість когнітивного простору і обмежену відкритість до нових смислів. Таким чином, більшість учасників сприймають внутрішній простір як структурований, безперервний і контрольований, водночас обмежений у протяжності, глибини та відкритості, що корелює з психометричними показниками Stroop Color-Word Test і дозволяє інтерпретувати потенційні форми девіантної поведінки, зокрема ригідність, педантичність та уникання невизначеності.

На основі співвідношення показників W, С, CW та I було виділено три типи реагування. Перший тип зафіксовано у 27 осіб (54 % вибірки). Він характеризується негативним або низьким індексом інтерференції, стабільними показниками W та відносно контрольованими значеннями С. Поведінково це відповідає високому самоконтролю, схильності до впорядкованості та ригідності. Потенційні девіантні прояви мають форму педантичності, уникання невизначеності та зниження спонтанності. Другий тип виявлено у 16 осіб (32 %). Для нього характерні коливання показників С і CW, епізодичні помилки та нестабільний індекс

інтерференції. Поведінково це проявляється в імпульсивності, афективній лабільності та ситуативних порушеннях концентрації уваги. Третій тип зафіксовано у 7 осіб (14 % вибірки). Він характеризується високими показниками С і CW та індексом інтерференції понад 2,0. Простір сприйняття у таких учасників є розширеним, але слабо структурованим, з порушенням глибинної орієнтації. Поведінково це відповідає тенденції до емоційного перевантаження, інертності дій і розфокусованості. Підсумовуючи, кількісні результати емпіричного дослідження підтверджують, що домінуючим для вибірки є тип просторово-мнестичної організації з високою структурованістю та контролем, але обмеженою глибиною і відкритістю. Саме ці емпірично зафіксовані показники Stroop Color-Word Test становлять підґрунтя для висновків щодо специфіки сприйняття простору та форм девіантної поведінки (Таблиця 3). Таблиця 3 продемонструвала, що домінуючим типом реагування є Тип 1 (54 %), який характеризується високою структурованістю, контролем когнітивного простору та низькою або негативною інтерференцією. Це свідчить про переважання стабільних стратегій обробки інформації, високий рівень самоконтролю та тенденцію до ригідності у поведінці. Тип 2 (32 %) відображає перехідний або нестабільний профіль, із коливанням швидкості називання кольорів та інтерференції. Цей тип учасників показує схильність до імпульсивних дій і афективної лабільності, що підкреслює вплив ситуативних факторів на когнітивну регуляцію. Тип 3 (14 %) представляє групу з високою когнітивною навантаженістю та значною інтерференцією, що супроводжується слабкою структурованістю внутрішнього простору та порушенням глибинної орієнтації. Поведінково це проявляється у емоційному перевантаженні, розфокусованості та інертності дій. Таким чином, кількісні дані підтверджують перевагу типу просторово-мнестичної організації з високою структурованістю та контролем, але з обмеженою глибиною та відкритістю до нових смислів. Ці емпірично зафіксовані показники Stroop Color-Word Test формують підґрунтя для висновків щодо специфіки сприйняття простору та можливих форм

девіантної поведінки у вибірці. Когнітивна психологія вивчає пам'ять, але робить це функціонально і зосереджується лише на деяких аспектах пам'яті: кодування, зберігання, вилучення, спотворення, когнітивні схеми. Вона не будує системного зв'язку між характеристиками простору і характеристиками пам'яті, а такий зв'язок, у відриві від когнітивної психології, як показано A. Sousa *et al.* (2021), можливий. Автори встановили, що «пов'язані спогади утворюють мнемонічні структури в просторі досвіду, де простір виступає не тільки як фон, але і як організаційна схема для пам'яті». Пам'ять може організуватися за низкою напрямків – семантичним, часовим, емоційним, а також просторовим. Особливістю моделі, яку ми розробляємо, є те, що пам'ять виявляється способом організації життєвого простору людини. Дослідження N.W. Morton *et al.* (2017) продемонструвало ідею того, що простір завдяки пам'яті є організуючим принципом, що пов'язує досвід людини. Просторово-мнестична модель не повторює висновки нейрокогнітивних досліджень, а розглядає цю ідею на рівні життєвого простору людини і форм девіантної поведінки. R.A. Wilson & L. Foglia (2011) здебільшого не розглядали пам'ять у безпосередньому зв'язку з просторовим переживанням (як тілесним, так і соціальним), тоді як просторово-мнестична модель від початку інтегрує характеристики простору, механізми пам'яті та форми девіантної поведінки в єдину аналітичну рамку. G.A. Holleman *et al.* (2020) не пояснили стійкість патернів поведінки людини. Просторово-мнестична модель зі структурних міркувань дає таке пояснення: специфіка вибіркової пам'яті призводить до специфічного сприйняття простору, в якому дефіцитні форми поведінки

стають не помилкою вибору людини, а єдино можливими поведінковими сценаріями. F. Wertz (1993) спираючись на феноменологію, показав, що когнітивна психологія зорієнтована на природничо-наукову редукцію та недостатньо враховує живий суб'єктивний досвід. Просторово-мнестична модель сумісна і з феноменологічними, і психоаналітичними, і нейропсихологічними даними. Трихотомічна просторово-мнестична модель девіантної поведінки за своєю суттю є психологічною, оскільки безпосередньо не враховує біологічні детермінанти просторових порушень, на яких акцентує нейропсихологічний підхід, наприклад, W.B. Scoville & B. Milner (1957) та A. Villegas & S.A. Siegelbaum (2025). В свою чергу, A. Bielińska & A. Lipszyc (2024) розглядали простір і пам'ять у символічному вимірі, інтегруючи їх на рівні значень, тоді як у межах трихотомічної просторово-мнестичної моделі девіантної поведінки взаємозв'язок простору, пам'яті та девіантної поведінки постає як система реальних кореляцій, об'єднаних в єдину аналітичну структуру. Отже, можна засвідчити, що жоден із названих вище напрямків не розглядає взаємозв'язку характеристик простору, пам'яті та одиниць девіантної поведінки в чіткій матричній формі. Просторово-мнестична модель девіантної поведінки не є компіляцією. На відміну від більшості проаналізованих підходів, у яких пам'ять редукується до виконавчих функцій, простір розглядається поза межами психічної функціональності або девіація аналізується без урахування онтології суб'єктивного образу світу, просторово-мнестична модель форм девіантної поведінки, запропонована в цьому дослідженні, інтегрує зазначені дослідницькі лінії, що зумовлює її методологічну новизну.

Таблиця 3. Типи реагування учасників за результатами Stroop Color-Word Test (N = 50)

Тип реагування	Кількість учасників	% від вибірки	Основні психометричні характеристики (W, C, CW, I)	Просторові характеристики	Поведінкові особливості/ потенційні девіантні прояви
Тип 1	27	54	W стабільне, C контрольоване, I негативний або низький	Простір структурований, контрольований, безперервний	Високий самоконтроль, схильність до впорядкованості, ригідність; педантичність, уникання невизначеності, зниження спонтанності
Тип 2	16	32	Коливання C та CW, нестабільний I, епізодичні помилки	Простір менш структурований, протяжність обмежена, деяка розфокусованість	Імпульсивність, афективна лабільність, ситуативні порушення концентрації уваги
Тип 3	7	14	Високі C і CW, I > 2	Простір розширений, але слабо структурований, порушена глибина орієнтація	Емоційне перевантаження, інертність дій, розфокусованість, низький контроль поведінки

Джерело: складено авторами

♦ Висновки

У ході цього дослідження на прикладі саркофага Адельфії продемонстровано, що вибірковість пам'яті в нормі не спотворює реальність, а, навпаки, забезпечує її доступність для переживання та пізнання. Феноменологічний аналіз показав, що девіантна поведінка в табірних умовах формується як наслідок системного порушення просторово-мнестичної організації досвіду.

Вибірковість пам'яті, втративши регулюючу функцію, перестає підтримувати безперервність, протяжність, структурованість, глибину і нескінченність простору. Девіація в цьому контексті розглядалася не як індивідуальна патологія, а як закономірний результат деформації суб'єктивного образу світу. Матеріал емпірично підтвердив тезу про те, що зміни в вибіркової пам'яті та сприйнятті простору утворюють єдину динамічну

систему, в рамках якої форми поведінки стають жорстко детермінованими структурою переживаного простору. Це зробило можливим використання топологічного аналізу простору як методу розуміння та прогнозування девіантних форм поведінки. Показники Stroop Color-Word Test дозволили простежити зв'язок між когнітивними процесами (вибірковістю пам'яті, сенсорною обробкою, контролем уваги) і топологічними характеристиками суб'єктивного простору (структурованістю, тривимірністю, безперервністю, протяжністю і нескінченністю), що визначає форми девіантної поведінки. Поєднання феноменологічного аналізу і експериментальних даних Stroop Color-Word Test продемонструє зв'язок вибірковості пам'яті, топологічних характеристик суб'єктивного простору і форм девіантної поведінки, дозволяючи кількісно і якісно описувати індивідуальні особливості когнітивного і поведінкового функціонування. Розроблено трихотомічну, просторово-мнестичну модель девіантної поведінки, в якій ключовими характеристиками виступають простір і пам'ять. На відміну від когнітивної психології, орієнтованої на функціональні аспекти пам'яті (кодування, зберігання, вилучення) і нейрокогнітивних моделей, ця модель розглянула пам'ять як спосіб організації життєвого простору людини, а не тільки як інструмент обробки інформації. Просторово-мнестична модель забезпечила системний зв'язок між характеристиками

пам'яті, топологічними властивостями суб'єктивного простору та формами девіантної поведінки, а стійкість поведінкових патернів була пояснена через специфіку вибірковості пам'яті, за якої дефіцитні форми поведінки інтерпретуються не як помилка вибору, а як єдині можливі сценарії в межах певної просторово-мнестичної конфігурації. Представлено методологічно нову конструкцію, що об'єднала функціональні, феноменологічні, психоаналітичні та нейропсихологічні підходи. Проаналізовано взаємозв'язки між пам'яттю, топологією простору і формами девіантної поведінки в єдиній системі, надаючи інструменти для кількісного і якісного опису цих зв'язків. Перспективи подальших досліджень пов'язані з можливістю розвитку комплексного підходу до аналізу психічної організації, у межах якого пам'ять і простір розглядаються як взаємопов'язані структурні компоненти, що детермінують різноманітні патерни поведінки, зокрема й девіантні.

◆ Подяку

Немає.

◆ Фінансування

Немає.

◆ Конфлікт інтересів

Немає.

◆ Джерела

- [1] Aristotle. (1999). *Physics*. Oxford: Oxford University Press.
- [2] Bielińska, A., & Lipszyc, A. (Eds.). (2024). *Space in psychoanalysis, psychoanalysis in space*. Abingdon: Routledge.
- [3] Descartes, R. (1996). *Meditations on first philosophy: With selections from the objections and replies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [4] Frankl, V. (2023). *Man's search for meaning. A psychologist in a concentration camp*. Kharkiv: KSD.
- [5] Holleman, G.A., Hooge, I.T.C., Kemner, C., & Hessels, R.S. (2020). The "real-world approach" and its problems: A critique of the term ecological validity. *Frontiers in Psychology*, 11, article number 721. doi: 10.3389/fpsyg.2020.00721.
- [6] Koevoet, D., & Postma, A. (2023). Is there selective retroactive memory enhancement in humans?: A meta-analysis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 31, 531-540. doi: 10.3758/s13423-023-02372-5.
- [7] Kondakov, N.P. (2011). *Iconography of the Mother of God* (Vol. 3). Rome: La Casa Editrice del Centro Aletti.
- [8] Lewin, K. (1939). *Field theory and experiment in social psychology: Concepts and methods*. *American Journal of Sociology*, 44(6), 868-896.
- [9] Morton, N.W., Sherrill, K.R., & Preston, A.R. (2017). Memory integration constructs maps of space, time, and concepts. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 17, 161-168. doi: 10.1016/j.cobeha.2017.08.007.
- [10] Musa, A., Khan, S., Mujahid, M., & El-Gaby, M. (2022). The shallow cognitive map hypothesis: A hippocampal framework for thought disorder in schizophrenia. *Schizophrenia*, 8(1), 34. doi: 10.1038/s41537-022-00247-7.
- [11] Neisser, J., Abreu, G., Drane, D.L., Pedersen, N.P., Parsons, T.D., & Cleary, A.M. (2023). Opening a conceptual space for metamemory experience. *New Ideas in Psychology*, 69, article number 100995. doi: 10.1016/j.newideapsych.2022.100995.
- [12] Northoff, G. (2023). Spatiotemporal psychopathology – a novel approach to brain and symptoms. *Archives of Neuropsychiatry*, 59(1), 3-9. doi: 10.29399/npa.28146.
- [13] Reichenbach, H. (1958). *The philosophy of space and time*. New York: Dover Publications.
- [14] Riemann, B. (1868). *On the hypotheses which lie at the foundation of geometry (Communicated by R. Dedekind)*. *Proceedings of the Royal Society of Sciences in Göttingen*, 13, 133-152.
- [15] Satmarean, T.S. (2022). *Social information processing biases in antisocial behaviour*. (PhD thesis, University of Sheffield, Sheffield, United Kingdom).
- [16] Scoville, W.B., & Milner, B. (1957). Loss of recent memory after bilateral hippocampal lesions. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 20(1), 11-21. doi: 10.1136/jnnp.20.1.11.

- [17] Son, J.-Y., Bhandari, A., & FeldmanHall, O. (2021). Cognitive maps of social features enable flexible inference in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 118 (39), article number e2021699118. doi: [10.1073/pnas.2021699118](https://doi.org/10.1073/pnas.2021699118).
- [18] Son, J.-Y., Bhandari, A., & FeldmanHall, O. (2023). Abstract cognitive maps of social network structure aid adaptive inference. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 120(47), article number e2310801120. doi: [10.1073/pnas.2310801120](https://doi.org/10.1073/pnas.2310801120).
- [19] Sousa, A., Chowdhury, A., & Silva, A.J. (2021). Dimensions and mechanisms of memory organization. *Perspective*, 109(17), 2649-2662. doi: [10.1016/j.neuron.2021.06.014](https://doi.org/10.1016/j.neuron.2021.06.014).
- [20] Villegas, A., & Siegelbaum, S.A. (2025). Modulation of aggression by social novelty recognition memory in the hippocampal CA2 region. *BioRxiv*, 44(7), article number 115992. doi: [10.1016/j.celrep.2025.115992](https://doi.org/10.1016/j.celrep.2025.115992).
- [21] Wertz, F. (1993). Cognitive psychology: A phenomenological critique. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 13(1), 2-24. doi: [10.1037/h0091109](https://doi.org/10.1037/h0091109).
- [22] Wilson, R.A., & Foglia, L. (2011). *Embodied cognition*. Stanford: Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- [23] WMA. (2024). *WMA Declaration of Helsinki – ethical principles for medical research involving human participants*. Retrieved from <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki/>.

Spatial-mnemonic model of deviant behaviour: Interrelation between space topology, selective memory, and forms of deviant behaviour

Olena Danilova

PhD in Psychology, Associate Professor
National University "Odesa Maritime Academy"
65000, 8 Didrikhson Str., Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6151-0774>

Dmytro Arabadzhi

PhD in Theology
Odesa I.I. Mechnikov National University
65000, 2 Vsevolod Zmiienko Str., Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-6746-3765>

♦ **Abstract.** In modern psychological science, the issue of deviant behaviour remains relevant due to the limited models that explain its persistence solely through cognitive errors or social factors, and insufficient attention to the role of the internal organisation of subjective space and memory. The study aimed to develop and empirically test a trichotomous spatial-mnemonic model of deviant behaviour, in which memory is considered as a way of organising the personal space of an individual. The research methodology was based on the integration of phenomenological and cognitive approaches using experimental psychological methods and correlation analysis. As a result of the study, a spatial-mnemonic model was proposed in which the selectivity of memory acts as a key mechanism for the formation of the topological characteristics of subjective space, in particular its structure, extent, continuity, three-dimensionality, and infinity. In contrast to traditional cognitive psychology, which focuses on the functional aspects of memory (encoding, storage, retrieval, and cognitive schemas), the proposed model treats memory as a fundamental mechanism for organising a person's living space. The study demonstrated that persistent patterns of deviant behaviour can be interpreted as a consequence of a specific configuration of space and memory, rather than as random or situational regulatory disturbances. Empirical validation of the model was performed on a sample of 50 subjects aged 20-50 using the Stroop Colour-Word Test. Analysis of automated reading, colour naming, interference conditions and interference index indicators revealed significant correlations between cognitive rigidity, spatial perception disorders and manifestations of deviant behaviour. The results confirmed that the characteristics of the spatial organisation of experience determine typical behavioural scenarios, in particular pedantry, impulsivity, emotional overload and narrowing of the cognitive field. The practical value of the study is determined by the possible use of the spatial-mnemonic model for psychological diagnosis, prevention, and correction of persistent forms of deviant behaviour

♦ **Keywords:** memories; structure of phenomenological experience; cognitive-spatial organisation; patterns of behavioural regulation; psychological rigidity